

BALI

UNIEK EN VEELZIJDIG

GUIDO DERKSEN

INHOUD

BALI: UNIEK EN VEELZIJDIG	5
DE BALINESE SAMENLEVING	6
KADER: SLAPPE HAND EN JAM KARET	
DE BALINESE LEVENSBESCHOUWING	15
KADER: GEKKO'S TEGEN DE MUUR	
CEREMONIES EN RITUELEN	25
KADER: VIER VOORNAMEN	
DANS, DRAMA EN MUZIEK	41
KADER: WAAR ETEN WE VANAVOND?	
ZUID-BALI: STRANDEN, TOERISTEN EN EEN GROTE STAD	52
KADER: DE BALINESE KEUKEN	
KADER: RECEPT VOOR SATEH LILIT	
KADER: RECEPT VOOR BEBEK BETUTU	
KADER: RECEPT VOOR TEMPEH GORENG	
MIDDEN-BALI: HET CULTURELE HART	86
KADER: DURIAN EN MANGOSTEEN: EEN FRUITIG KONINGSPAAR	
KADER: OPENBAAR VERVOER	
HET CENTRALE BERGMASSIEF	110
KADER: JUKUNGS	
OOST- EN NOORD-BALI: RUST EN NATUURSCHOON	128
OVERNACHTEN OP HET EILAND DER GODEN	148
PRAKTISCHE INFORMATIE	154

CEREMONIES EN RITUELEN

Het leven van de Balinezen staat bol van de symboliek. Deze komt vooral tot uiting in de ontelbare religieus geïnspireerde ceremonies en rituelen die schijnbaar continu worden uitgevoerd. Er zijn talrijke verschillende rituelen die het hindoeïstische bestaan bepalen, van de simpele, dagelijks terugkerende bezweringsofferande voor de huispoort tot grote, feestelijke tempelceremonies waar duizenden mensen op af komen.

Belangrijke categorieën zijn de overgangsceremonies in de levenscyclus van het individu, ceremonies rond het overlijden, purificatie- of reinigingsceremonies, inwijdingsceremonies en bezweringsrituelen. Voor sommige ceremonies moeten pelgrimages naar bepaalde tempels worden gemaakt.

OVERGANGSCEREMONIES

Elk individu ondergaat volgens het Balinees hindoeïsme in zijn leven een aantal overgangen, twaalf à dertien in totaal. Deze gaan gepaard met specifieke ceremonies en rituelen, in de antropologie *rites de passage* genoemd. Het doel ervan is het individu te verlossen van kwade invloeden en hem toe te rusten met voldoende spirituele energie om harmonieus te kunnen leven. De namen van sommige ceremonies kunnen in diverse delen van Bali verschillen. Ze zijn ook niet allemaal even uitgebreid. Sommige duren enkele minuten, andere hebben de vorm van een uitgebreid feest dat dagen voorbereiding vergt. In principe gaat men ervan uit dat hoe grootser een bepaalde ceremonie wordt uitgevoerd, hoe beter het is. Bij de grote ceremonies komt het daarom voor dat families hem uitstellen tot er genoeg gespaard is of dat ze samen met andere families de ceremonie uitvoeren. Daarnaast zijn veel ceremonies bij rijkere families uitgebreider dan bij arme families, simpelweg vanwege het verschil in financiële mogelijkheden.

VAN FOETUS TOT GEWONE STERVELING

De eerste overgangsceremonie vindt circa zes maanden na de conceptie plaats, als de foetus een menselijke vorm heeft gekregen en de *kanda empat* (vier beschermgeesten) in het lichaam hebben plaatsgenomen. Ieder mens bezit deze vier geesten. Ze dienen als een soort beschermengelen en huizen elk in een bepaald orgaan. De tweede overgang is de geboorte. Deze wordt begeleidt met verschillende rituelen, waarbij vooral de placenta in het middelpunt van de belangstelling staat. Drie maanden na de geboorte volgens de ceremoniële Balinese Pawukon-kalender (dat is na 105 dagen volgens onze kalender) en zes Balinese maanden na de geboorte (210 dagen) zijn er weer twee bijzonder belangrijke ceremonies. Vaak krijgt de baby bij de ceremonie na drie maanden zijn naam. Er is een groot feest, amuletten worden gezegend en omgehangen en het kind krijgt voor het eerst traditionele kleren aan. De *oton* of *otonan*, na zes maanden, is op Bali de eerste verjaardag van het kind; de Pawukon-kalender telt namelijk slechts zes maanden. Nu mag het voor het eerst de grond raken, wat ook betekent dat de goddelijke status van de zuigeling iets afneemt.

De keuken van een rumah makan.

WAAR ETEN WE VANAVOND?

Voor het versterken van de inwendige mens zijn er op Bali talrijke eetgelegenheden te vinden, van sjeke restaurants met topchefs in veelsterrenhotels tot eenvoudige mobiele eetstalletjes op straat. Restaurants zijn er in twee categorieën. De duurste eetgelegenheden heten restoran of, op z'n westers, restaurant. Ze zijn voornamelijk op de toerist en/of de zakenreiziger gericht. Veel restaurants in de toeristische gebieden hebben zich in bepaalde keukens gespecialiseerd. Je komt er gerechten uit zo'n beetje de hele wereld tegen, van Mexicaans tot Japans. De Indonesische gerechten op de menu's zijn doorgaans aangepast aan de wester-

se smaak, bijvoorbeeld door ze minder heet te maken dan gerechten die de Indonesiërs eten. Wie een paar verschillende dingen wil proberen kan in veel lokale restaurants nasi campur bestellen. Je krijgt dan een bord met in het midden een portie witte rijst en eromheen uiteenlopende hapjes, zoals rendang, gebakken tempeh, opor ayam (kipcurry met kokos), sateh, kroepoek en aangeklede boontjes. Over sateh gesproken, op Bali kom je verschillende soorten tegen: sateh ayam (met kip), sateh babi (met varken) en sateh kambing (met geit). De laatste soort kan vrij sterk smaken; niet iedereen houdt ervan. Verder kun je ook vaak

Balinese sateh of sateh lembat bestellen, met speciaal kruidenmengsel, of sateh lilit, gemalen en gekruid vlees op dikke stokjes.

Het restaurant voor de middenklasse heet in de regel rumah makan (letterlijk: eethuis). Je krijgt er een iets eenvoudiger menukaart of je kunt op een bord lezen wat er te bestellen is. Zeker in de rumah makans die hun klantzite voornamelijk onder de autochtone bevolking vinden, zijn de gerechten heel wat gekruider dan in de toeristenrestaurants. Soms kom je ook gespecialiseerde rumah makans tegen, bijvoorbeeld het Chinese eethuis (Chinese en Chinees-Indische gerechten) of het padang-restaurant. Een padang-restaurant is een eetgelegenheid waar nasi padang wordt verkocht, een maaltijdvorm die oorspronkelijk van Sumatra afkomstig is. Het houdt in dat je een bord met lauwwarme rijst krijgt, waaromheen schotelletjes met allerlei verschillende gerechten worden gezet. Je kunt er zonder beperking uit kiezen. Na afloop wordt de

prijs voor de maaltijd vastgesteld op grond van de hoeveelheid en het aantal gerechten waar je van gegeten hebt. Men maakt de gerechten van tevoren klaar en bewaart ze in een vitrine voorin de zaak, zodat potentiële gasten kunnen zien wat er is. Het eten in een padang-restaurant is over het algemeen behoorlijk pedis, heet gekruid.

Verder kun je eenvoudig, maar vaak smakelijk voedsel bestellen in een warung. Het woord warung wordt gebruikt voor zeer eenvoudige eetgelegenheden, die over het algemeen één specifiek hoofdgerecht opdienen. Plastic tafels en stoeltjes zijn hier de norm. Op pasar malams, avondmarkten, zijn altijd veel warungs bij elkaar te vinden. Warungs kunnen daarnaast ook eenvoudige winkeltjes zijn, die vaak een verbazingwekkend assortiment aan levensmiddelen en huishoudelijke artikelen hebben. Je kunt bij zo'n winkeltje vrijwel altijd koude en warme snacks en dranken krijgen en die op een bank vóór of in de winkel nuttigen. Eenvoudig maar voedzaam zijn bijvoorbeeld lontongs: kleine, in bananenblad verpakte porties gestoomde en geperste rijst met wat kip en/of groenten erin.

Sateh campur, oftewel gemixte sateh met bijgerechten.

De eenvoudigste, maar misschien ook wel avontuurlijkste manier om de maag te vullen, is eten bij een van de mobiele eetstalletjes. De eigenaar zet je dan op een plastic krukje en schept een vers bereid maaltje voor je op. Veel verkocht worden bakso, een miesoep met vleesballetjes, mi goreng (gebakken mie met toevoegingen), soto ayam (kippensoep) en sateh. De hygiëne is niet altijd even geweldig, maar het eten is spotgoedkoop, authentiek en lekker.

PRAKTISCHE INFORMATIE

VLIEGEN

Directe vluchten vanaf Amsterdam of Brussel naar Bali zijn op de vingers van één hand te tellen. Alleen KLM heeft een directe verbinding met Denpasar. Geen nood, want met één overstap (of eventueel twee) is het eiland ook uitstekend te bereiken. Er vliegen veel luchtvaartmaatschappijen op Zuidoost-Azië, dus de concurrentie is groot en de prijzen doorgaans relatief laag. Vanaf Amsterdam, Brussel en Düsseldorf kun je bijvoorbeeld via Dubai, Doha, Singapore, Jakarta, Kuala Lumpur, Hong Kong, Bangkok, Guangzhou, Shanghai of Seoul met één overstap naar Bali reizen.